

~~Ab 8858~~ Ba 248 879

Проф. М. М. ПІОТУХОВІЧ

*Даравіну Гістарыю
Іванавічу Кавоўра
Генарыя
17/8-28. Вяд. аўтару*

НАРЫСЫ ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

ЧАСТКА ПЕРШАЯ

(Агляд літаратуры і-дэалёгічных
плыняў XIX і пачатку XX в.)

Ba 248879

Бел. экз. 1934 г.

ИЮН 1968

БЕЛАРУСКАЕ ДЗЯРЖАЎНАЕ ВYДAВEЦTBA
МEНCK—1928

МАКСІМ БАГДАНОВІЧ

Нарадзіўся поэтa ў 1891 г. ў Менску, ў сям'і настаўніка і досыць вядомага этнографа Адама Юравіча Багдановіча. Лінія соцыяльнай спадчыннасці песняра зьяўляецца досыць ламанай; продкамі яго з боку бацькі былі сяляне, а з боку маткі ўрадоўцы і часткова асобы духоўнага стану. Багатай была псыхічная спадчыннасць поэты: ад маткі і яе продкаў ён атрымаў жывасць пачуцця і выябражэння, нахіл да поэтычнай творчасці і асабліва да мастацкага фольклёрызму; ад бацькі яму дасталіся багатыя інтэлектуальныя здольнасці і нахіл да напружнай разумовай працы. Горш стаяла справа са спадчыннасцю па лініі фізічнай: ад маткі і яе продкаў Максім Багдановіч атрымаў слабое здароўе і нахіл да сухот.

Раньняе маленства поэты правёў ня ў Менску, а ў Горадні (1892—1896), куды ён быў перавезены 6 месяцаў ад роду. Абставіны раньняга маленства былі досыць спрыяльнымі для поэты: блізкасць да прыроды, фрэбэлеўская сыстэма выхавання, якую праводзіла маці, клопаты і сталае выхаванне кіраўніцтва з боку бацькі—усё гэта дапамагала раньняму раскрыццю багатых ад прыроды духоўных здольнасцяў поэты.

У раннім маленстве, на 5 годзе ад роду, Максім Багдановіч страціў маці, якая памерла ад сухот; быў ён разлучаны хутка і з другою маткаю—айчынай—ды перавезены ў Вялікарусь. Тут спачатку ў Ніжнім-Ноўгарадзе (1896—1908), а потым у Яраслаўлі (1908—1916) рос і гадаваўся пясняр. Дашкольныя гады вучэння яго прайшлі пад непасрэдным кіраўніцтвам бацькі, які асабліва дбаў аб мастацкім развіцці дзяцей, далучыўшы да сваёй сыстэмы выхавання шырокае азнаямленне іх з творамі сусветных клясыкаў і прадуктамі мастацкага фольклёру, у першую чаргу беларускага; адначасна ён імкнуўся да развіцця эстэтычнага пачуцця мастацкай формы і да азнаямлення дзяцей з поэтычнай тэхнікай.

Вучыўся Максім Багдановіч спачатку ў Ніжагародзкай гімназіі (1902—1908), а потым, пачынаючы з шостай клясы, у Яраслаўскай (1908—1911). У гімназічныя гады, апроч бацькі,

на развіццё поэты зрабілі значны ўплыў настаўнікі: Кабанаў, паглыбіўшы вынесеную Багдановічам яшчэ з сям'і „любасць да Беларусі і цікавасць да беларусікі“ (паводле выразу Адама Юравіча); Белавусаў, дапамагаўшы вывучэнню песьняром чужаземных моў (грэцкай, італьянскай, французскай) і чужаземных літаратур. Не прайшла бяспрыкладна для маладога гімназіста і рэвалюцыя 1905 году, абудзіўшая ў ім грамадскія інтарэсы: Багдановіч бярэ ўдзел у вучнёўскіх мітынгах і школьных непарадках, закідае вучобу, захапляецца анархізмам, нават робіць спробу стварыць у сваёй клясе (4-ай) гурток юных анархістаў і г. д. У сэнсе ўзбагачэння рознымі ўражаннямі ад экзатычнай прыроды былі вельмі карыснымі для Максіма Багдановіча і яго паездкі на кумыс (1900—1904 г.) і ў Крым (1909 г.) для лячэння.

У цэнтры інтарэсаў Багдановіча, у яго гімназічныя гады, асабліва пачынаючы ўжо з сярэдніх і з старэйшых кляс, стаяла беларусазнаўства, сталае вывучэнне розных пытанняў, звязаных з роднай краінай. Можна напружана гэтае і падобнае да іх пазашкольных інтарэсаў і тлумачыцца тое што пасьпехі яго ў гімназічным вучэнні былі сярэднія.

Яшчэ на парозе свайго студэнцтва, адразу пасля сканчэння гімназіі, улетку 1911 г. Багдановіч езьдзіў на Беларусь, дзе ён наведаў Вільню і каля месяца пажыў у беларускай вёсцы. Гэта было першае за час свядомага жыцця непасрэднае знаёмства Багдановіча са сваёй айчынай, да гэтага моманту пясняр знаёміўся з Беларуссю на падставе сямейных традыцый і выключна праз кнігу; пераважна па кніжках вывучаў ён і родную мову, робячы ўласныя спробы пісаньня ў гэтай мове; з 1909 г. Багдановіч быў ужо сталым супрацоўнікам „Нашай Нівы“.

Студэнцкія гады (1911—1916) прадстаўляюць найбольш цікавы кругабег у жыцці Багдановіча. Гэтыя гады прайшлі ў тым-жа Яраслаўлі, дзе poeta знадворнымі акалічнасцямі, супроць свайго жадання, вымушаны быў вучыцца ў Дзямідаўскім Юрыдычным Ліцэі. Будучы студэнтам, ён веў габітны спосаб жыцця; у яго пераважалі кніжныя інтарэсы. Яшчэ з большым захапленнем аддаецца ён цяпер літаратурным заняткам, вывучаючы сусветную, славянскую і асабліва беларускую літаратуру; значна паглыбляюцца і заняткі

поэты ў галіне беларусазнаўства. Гаворачы наогул, „Максім-кніжнік“ ня быў актыўным грамадскім дзеячом, і ня быў нават звычайным абавязковым заўсягдальнікам таго ці іншага грамадзкага асяроддзя, таму што ён вельмі аддаваўся сваім габітным заняткам**.

Пасля сканчэння Ліцэю ўвосені 1916 г. М. Багдановіч пераехаў у Менск, дзе адразу быў прыняты на службу ў Губэрскі Харчовы Камітэт. Але ў Менск пясняр прыехаў ужо з надарванымі сіламі, хворы на сухоты. Цяжкія ўмовы жыцця, прыкрыя політычныя абставіны таго часу ў Менску яшчэ больш падарвалі яго ўжо і без таго надламанае здароўе. У канцы лютага 1917 г. паехаў poeta ў Крым палячыцца, але было ўжо позна... 25 мая ў Ялце пясняр памёр. На ўбогіх брацкіх могілках, на ўскраіне гораду знаходзіцца адзінокая магіла поэты. Сярод разбураных жабрацкіх крыжоў здалёк відаць над ёй пастаўлены Інстытутам Беларускае Культуры невялічкі помнік, але ня родная бяроза схіляецца над ёй сваімі прыветнымі галінамі—недалёка глядзяцца ў самае неба высокія зграбныя кіпарысы: нібы вартаўнікі, адны яны ахоўваюць магільны супакой беларускага песьняра.

Бязьлітасная сьмерць падсьцерагла М. Багдановіча, такім чынам, на парозе залатога юнацтва і сьпелага мўства. Пясняр адышоў у нябыт у самым росквіце сваіх мастацкіх сіл і магчымасцяў. Але і тая літаратурная спадчына, якую пакінуў ён нам, мае ў сабе сапраўды дзіяманты поэзіі.

Творчасць Багдановіча дзівіць нас, папершае, багаццем і рознастайнасьцю сваёй тэматыкі**.

Беларускі пясняр з захапленнем цытуе расійскага поэта Фета: „Оглянись—имир вседневный многоцветен и чудесен“. І сам ён сапраўды імкнуўся ўвабраваць у сябе гэтую квяцістасьць наўкольнага сьвету; на ліры песьняра пераліваюцца шматкалёрныя фарбы, на яе струнах гучаць чужаўныя акорды рознастайных мотываў.

* Проф. І. Замойн. М. Багдановіч. Крытычна-біяграфічны нарыс. „Узвышша“ № 2, стар. 121. З гэтага нарысу і ўзята намі агульная біяграфічная канца.

** Інстытутам Беларускае Культуры выданы ў 1927 г. I том збору твораў Багдановіча; зараз да друку рыхтуецца ўжо II том, куды ўвойдуць крытычныя і публіцыстычныя артыкулы песьняра.

Тонкія нюансы захаваных душэўных перажыванняў, філэзофска-разумовыя развагі і адначасна эмоцыяльныя захапленні характэрны жыцця наогул і асабліва характэрны прыроды, малюнкі соцыяльныя і нават бытавыя, сьвет унутраны і сьвет знадворны—усё гэта ў пляне нейкага вышэйшага сынтэзу злучаецца ў поэзіі Багдановіча, сплятаючы сабою чужою-пахнучыя гірлянды няўмірушчага характава.

Тонкі і глыбокі лірык па сутнасці свае мастацкае здольнасці, М. Багдановіч раскрывае перад намі, папершае, свае суб'ектыўныя перажыванні, якія большаю часткаю афарбованы ў змрочны колер. Яшчэ ў ранніх гімназічных вершах Багдановіча выяўляюцца настроі скаргі і енку. Паводле яго ўласнага прызнання паэта сьпявае „песні сумныя“ (2), * „смуток дэме душу“ яго (3); ён „бальны, бяскрыдлаты поэт“ (8); песні яго „цёмныя, як вугаль чорны“ (32); цемра і ў душы паэты; ён скардзіцца:

Над зямлёю імгла, у душы маёй амрок.
О як пуста у ёй! Як холадна жыць! (32).

Усё гэта прызнанні ў вершах 1908—1909 г. Мінорныя тоны не змяняюцца і надалей. Абхоплены нудой нямой (150), ён ставіць безнадзейнае пытаньне: „куды-ж ісьці і што рабіць?“ (199); вечар для яго гэта

Час, калі трэба журыцца
Душою на сьвежых магілах
Пуста пранёсшыся днёў (132)

Паэта скардзіцца на ўбогасць свайго жыцця; Парка тчэ шэрую нітку гэтага жыцця:

Ціха гудзіць і лье у яе вераціцца,
Цягнуцца, цягнуцца доўгая, шэрая нітка;
Цягнуцца шэрыя дні без прасьвету, без сонца,
І не пабачыш, эдацца, ні шчасця, ні ўжытку (101).

Вельмі часта пясняр выяўляе філэзофскую рэфлексію; у сваім „лісьце да Ластоўскага“ (51—52) ён выказвае надзвычай характарны для яго погляд, што мысьль, „спакойная

* У дужках паказаны старонкі вышэйазначанага I тому, дзе сабраны мастацкія творы пісьменьніка.

дума“ ёсьць галоўная падстава творчасці і адначасна яе вышэйшая аздаба. Становячыся на такі пункт погляду, ён нават імкнецца апраўдаць Сальеры, даводзячы, што „астатні атрымаў несправядлівы суд“. У творчасці самога Багдановіча вельмі шырока выяўлены элемент разумовасці, ціхх філэзофскіх разваг; яго мучаюць розныя загадкі быцця. Свой малюнак „Хаўтур“ ён, напрыклад, канчае такім вывадам:

Так таіственна ўсё, так знаёма,
Усё так проста і так неразгадана... (57)

Задумляючыся над бязмержнасьцю і няскончанасьцю жыцця, паэта даходзіць да ідэі колавароту рэчаў („Дзявольскаму“, 44). У другім месцы ён выказвае думку аб тым, што людзі гэта толькі падарожныя, але злучаныя з агульным рытмам космічнага жыцця: яны „папутнікі нябёс“ (90). Ня раз паэта ў сваіх вершах задумляецца над праблемай сьмерці, яна асабліва не дае яму супакою; перад яе халодна-бязлітасным тварам паэта аддаецца сумным развагам аб нікчэмнасьці жыцця („Над магілай мужыка“).

Але побач з такімі разумовымі адносінамі да жыцця, паэта выяўляе і іншыя, поўныя непасрэднасьці і захаплення. У адным з сваіх вершаў ён са шчырым патосам зазначае:

Ах, колькі ёсьць красы чужоўнай поруч з намі,
Калі глядзець накол дзіцячымі вачамі... (42)

Гэта прызнаньне зьяўляецца вельмі характарным для Багдановіча; пясняр ведаў увесь цяжар бясплённай рэфлексіі; згінаючыся пад гэтым цяжарам, ён аддаецца змрочным перажываньням. Але вельмі часта паэта, вызваліўшыся ад усё разбураючага разумовага аналізу, скінуўшы з сябе яго ўладу, выяўляе чыста эмоцыяльныя адносіны да рэчаіснасьці, імкнецца паглядзець на яе сапраўды дзіцячымі вачамі, і тады ён бачыць у ёй пэрлі захаванага характава. Вершы паэты робяцца тады чужоўнай прызмай, канцэнтруючай у сабе і адначасна раскладаючай на састаўныя элементы розныя шматфарбныя праменьні, што адкідае ад сябе жыццё. І прайшоўшы скрозь гэтую чужоўную прызму, жыццёвыя праменьні пераліваюцца ўсімі колерамі прыгожай вясёлкі.

Поэта часам захапляецца характам каханьня; жыцьцё праходзіць тады для яго, як лёгкае завая (46); яму ўласьцівыя романтична-пашчотныя настроі; ён гатоў прыпасці нават да сьлядоў сваёй каханай (41); пачуцьцё радасьці выклікае ў яго від алеі, дзе пад ліпаў гук яму парасонкам на пяску „штось ручкі мілыя пісалі“ (66); романтичнай дымкай агорнуты ў песьняра пералівы сьветлага юнацкага пачуцьця („Вэроніка“, 219—225). Зачараваны характам каханьня, ён сьпявае радасны гимн моладасьці:

Маладыя гады,
Маладыя жаданьні.
Ні жуды, ні нуды,
Толькі шчасьце каханьня.
Помніш толькі красу,
Мілы тварык дзявочы,
Залатую касу,
Сіняватыя вочы... (98)

Улюбёны ў жыцьцё, poeta усхваляе характава маці, якая носіць у сабе пачатак новага жыцьця. Гэта біялёгічная тема прасякае сабою увесь цыкл „Каханьне і Сьмерць“. Але асабліва зачароўвае поэта характава Мадонны. Рысы Мадонны ён з захапленьнем заўважае ў вобразе вясковай дзяўчыны, якая няньчыць хлопчыка:

І саліваліся ў жывы абраз ядзіны
Той выгляд мацеры дзі з воблікам дзяўчыны
Дзіцячым, цененькім; і ў гэты час яна,
Зданалася, была аж да краёў паўна
Якойсь шырокаю, радзімаю красою.
І помню, я на міг пахараўшаў душою.
А можа не краса была ў дзяўчыны той,—
Дзяўчыны ўпэканай і хілай, і худой,—
А штось вышэйшае, што Рафаэль вялікі
Стараўся выявіць праз маці божай лікі... (217—218)

Той-жа вобраз Мадонны прадстае перад поэтай і ў постаці каханай дзяўчыны, якая любоўна схілілася да яго з поглядам маці ў вачох („Вэроніка“).

Другой крыніцай поэтычнага натхненьня зьяўлялася для поэта прырода. Лірычны пейзаж—асноўны яго жанр. Гэты

пейзаж уводзіць нас у нейкі свой асобны сьвет, дзе рачаіснасьць і вымысел, сапраўднасьць і поэзія сплятаюцца ў адзінае цэлае. Мы сапраўды аказваемся ў нейкім „зачараваным царстве“, як называе сам poeta нізку вершаў, прысьвечаных пераважна прыродзе.

Але побач з такой чыста эстэтычнай плыньню ў поэзіі Багдановіча выяўляецца і другая плынь—плынь грамадзкіх настрояў. Беларускі песьняр ня толькі філэзоф і эстэт, які аддаецца мэтафізычным развагам і пашчотным эмоцыям характава,—адначасна ён і poeta-грамадзянін. З гэтых грамадзкіх настрояў вынікаюць у яго тэмы нацыянальныя і соцыяльныя. Беларусь дарэволюцыйнага часу ў сваёй жалобнай вопратцы смутку і гора ярка прадстае перад намі ў некаторых творах Багдановіча. Яму належыць, напр., вядомы вобраз беларускай вёскі, які адбівае суровую перадрэволюцыйную рачаіснасьць:

Поруч раскідалісь родныя вёскі,
Жалем сьціскаюцца грудзі.
Бедная хаткі, таполі, бярозкі,
Усюды ланурыя людзі...
Шмат што зрабілі іх чорныя рукі;
Вынеслі моцныя сьпіны;
Шмат іх прымусілі вымерпеш мукі
Пушчы, разлогі, нізіны...
Сьціснула гора дыханьне ў народзе,
Гора усюды пануе.
Хваляй шырокай разьлілася, як мора,
Родны наш край затаніла.

Гора народнае, якое затаніла нівы роднага краю ў дарэволюцыйныя часы, абмалёўваецца ў творах Багдановіча ў падвойным аспэкте, як гора нацыянальнага заняпаду і соцыяльнага ўціску. Poeta сумуе над нацыянальным гібеньнем роднага народу, і, звяртаючыся да яго, кажа:

Народ, беларускі народ!
Ты—цёмны, сьляпы, быццам крот.
Табою ўсягды пагарджалі,
Цябе ня пушчалі з яра
І душу тваю абакралі,—
І ей нават мовы няма... (56)

Поэта злосна абурэцца супроць рэнэгатаў, якія здрадзілі роднай краіне; ён пасвойму тлумачыць сэнс Літоўскай Пагоні; успамінаючы пра гэты старадаўні гэрб Вільні, які прадстаўляў сабою „Ваякаў на грозных канях“, пясьняр задумляецца над тым, куды сыпяшаюцца гэтыя ваякі; ён пытае:

Мо' яны, Беларусь, панясліся
За тваімі дзяцымі у адагон,
Што забылі шчыбе, адракліся,
Прадалі і аддалі ў палон.
Бійце ў сэрцы іх—бійце мячамі,
Не давайце чужынцамі быць!
Хай пачуюць, як сэрца начаю
Аб радзімай краіне баліць... (106)

Ня раз поэта вылівае перад намі гэты боль свайго сэрца па айчыне і адначасна ён выказвае сваю глыбокую веру ў беларускі народ, у яго патэнцыяльна багатыя духоўныя сілы.

Народ беларускі—гэта дыямант каштоўны, які засьвеціць усімі праменьнямі вясёлкі, калі ўстане сонца і „прачнецца дух народны“ (182); у другім месцы жыватворчая сіла народнага арганізму прыпадабняецца да насеньня, якое захоўвалася „сярод пяскоў Эгіпэцкай зямлі“ і праз тысячы год выявіла сваю жыццёвую сілу (204).

У грамадскім аспэктэ лірыкі Багдановіча мотывы нацыянальныя, як і ў творчасьці іншых нашаніўцаў, злучаюцца з сацыяльнымі. Увага пясьняра ня раз спыняецца на ўсіх прыгнечаных і абяздоленых. Душы прыціснутых лёсам для яго гэта—студні са сьлязамі (197). Маляўніча зарысоўвае ён эканамічнае разбурэньне вёскі дарэволюцыйнага часу:

...Панураю чаргоі
З абох бакоў крывой і вузкай пулкі хаты
Стаялі—шэрыя, струхнелыя; як латы,
Віднеліся ў сьцянах сьляпыя вокны іх.
І аж чарпелася салома стрэх гнілых.
Усё руйнавалася, старэла, адмірала,
І мала што вакол хоць трохі аздабляла
Вясковую пуду... (216—217)

Пясьняр выказвае абурэньне супроць нягоднага сацыяльнага ладу, які ўсюды правёў межы і платы; за гэтымі платамі туліцца галодны і абдэртны народ, бязвыхадны стан якога не адпавядае яго надмернай працы:

Правёў ён скібы на раллі,
Ён рэйкі пралажыў чыгунак,
Заводаў коміны падняў у выш нябес,
А сам даўно сьляпы ад сьлёз
І ўжо забыўся аб ратунак... (70)

Побач з гэткай антытэзай працы і жабрацтва, Багдановіч раскрывае і іншую антытэзу сацыяльна-клясавога парадку; у вершы „З песьняў беларускага мужыка“ ён абмалёўвае вялікую прорву, якая аддзяляе пануючую клясу ад прыгнечанай; замест хлеба багатыя даюць бедным каменні, з якіх вырастае вялікая сьцяна. І поэта, яшчэ будучы 18-гадовым юнаком *, ужо глыбока задумляецца над лёсам гэтай сьцяны:

Што-ж будзе, як дрогне, як рухне яна?
Каго пад сабой пахавася? (19)

Падслухоўвае поэта і другую грозную песьню, якая „долю горкую мужыцкую кляне“ (3). Нават з гукамі прыроды ён часам злучае прадстаўленьні сацыяльнага характару; у гуках васеньняй песьні чуецца яму сум:

Аб радзімай старонцы глухой
Ды аб долі няшчаснай яе.

Поэта жадае, каб вецер сваімі сьпевамі адбудзіў пачуцьцё сорама ў сэрцах ды імкненьне ісьці на змаганьне з няпраўдай (29).

Адгукаецца крыху пясьняр і на падзеі імперыялістычнай вайны. Ён рысуе нам усю глыбіню гора і трагічнасьць перажываньняў, якія вынікаюць пры паведамленьні аб страце роднага і блізкага чалавека. Чорная рамка ў газэце робіцца „бяздоннай студняй, ушчэрць поўнай гора і сьлёз“ (71); у падобных-жа трагічна сумных фарбах рысуюцца і перажываньні ў сялянскай хаце пры атрыманьні весткі аб новай ахвяры вайны (88); трапіна зарысоўвае поэта вобраз Базыля, які канае на полі бойкі, ахоплены ўспамінамі аб роднай краіне (89).

Асобнае месца ў творчасьці Багдановіча займаюць мотывы фольклёрныя і літаратурныя. Поэта шырокай рукой чэр-

* Верш „З песьняў беларускага мужыка“ напісаны ў 1909 г.

паў з багатых крыніц народнай беларускай слоўнасьці. Ён, папершае, выкарыстоўвае вобразы ніжэйшай народнай міталёгіі (лясун, вадзянік, зьмяіны цар, Падвей ды інш.), дае творы ў духу народных легенд („Страцім-Лебедзь“); адбіваючы народную забабоннасьць, падае ўзоры замоў („Ціхі вечар“). Такім чынам, М. Багдановіч ахапляе амаль усе жанры народнай творчасьці. Широка адгукаецца ён і на творы сусьветнай літаратуры. Ён падаюцца эпіграфы з шматлікіх аўтараў (Дантэ, Буалё, Вэрлэн, Гюго, Сюліл і Прудон, Гэйнэ, Міцкевіч, Фет, Пушкін, Фэфанаў ды інш.). Апроч таго, беларускі пясняр часам у сваіх вершах выяўляе глыбокае разуменьне чужаземных поэтаў. Ён, напрыклад, выказвае замілаваньне да лірыкі Парні (64); трапіна схапляе дух творчасьці Анакрэона, характарызуючы яго „мудры і кіпучы“ верш у наступных рысах:

Ён у жылах кроў хваляе,
У ім жыцьцё струёю плешча, вее хмелем ён.
Верш такі, як дар прыроды,
Вінаграднае, густое, цёмнае віно:
Дні ідуць, праходзяць годы,—
Але ўсё крапчэй, хмільней робіцца яно... (187)

Аб шырыні літаратурнага круга віду М. Багдановіча сьведчаць таксама і досыць шматлікія яго пераклады твораў сусьветных корыфэяў. У данай перакладнай творчасьці прадстаўлены літаратуры: антычная (Горацы, Овідзі), нямецкая (Шылер, Гэйнэ), французская (Арвэр, Вэрхарн, асабліва Вэрлен), руская (Пушкін, Майкаў, Розэнгэйм), фінская (Рунэбэрг). Прадстаўлены таксама і чужаземны фольклёр, у галіне якога даны розныя насьлядавальныя песьні (скандынаўская, гішпанская, сэрбская, украінская, расійская, пэрсідзкая, японская).

Рознастайнасьці тэматыкі М. Багдановіча адпавядаюць і рознастайныя формальна-мастацкія прыёмы яго творчасьці. У данай галіне асабліва адзначаюцца юнацкія шуканьні поэты. Ён нібы прабуе розныя тоны і струны сваёй ліры ў поэзіі яго перакрываюцца розныя мастацкія лініі. Папершае, мы сустракаем тут зарысоўкі ў чыста рэалістычным стылі; муза песьняра імкнецца ўвабраць у сябе колэрытныя фарбы наўкольнай рэчаіснасьці, ад вострага зроку поэты

не захоўваюцца часам самыя дробныя дэталі бытавога або соцыяльна-псыхалёгічнага малюнку. Ён, напр., абрысоўваючы долю мужыка, занатоўвае цёмную яго хатку, на ёй „плесьню з моху“, заўважае адрыну, якая збудавана з гвільля (303). На фоне агульнай вясковай нуды яго ўвагу спывяюць на сабе рознакалёрныя цвяткі, якія мак „у градах высыпаў і цешыў імі душу“; умее поэт далей трапіна перадаць гэту цішыню і бязлюднасьць вёскі ў рабочую пару:

...З людзей ня нідна нікаго,—
Яны па полі ўсе: не мельканець спадніца,
Ня пройдзе з вёдрамі па воду маладзіца,
Ня ўгледзіш белую магерку мужыка,
У паветры не памкне іржаньне жаробка,
І песьня сумная не пальнецца звонка... (217)

У чыста рэалістычных хварбах поэта перадае нам і глыбіню ўнутраных перажываньняў. Ён, напр., маляўніча рысуе нам, як глыбокае гора страты дарагога чалавека на вайне спараджае нярухомасьць і скамянеласьць, як разам з гэнай чорнай зданьню няшчасьця ўваходзіць цішыня жудасьці:

І чула ў цішы было,
Як стукае гадзіннік мерна,
Як дробны дожд сячэ халодныя шыбы,
І як у капяжы бяжыць струя вадзі...
(„За газэтай“, 71)

Так у творчасьці М. Багдановіча выяўляецца рэалістычны метод назіраньня наўкольнага жыцьця і абмалёўкі яго зьяў ў канкрэтна-тыповых рысах. Але адначасна Багдановічу ўласьцівы і іншы метод романтична-фантастычнага ператварэньня сьвету; у творчасьці песьняра выступае плынь нэаромантычнага стылю. Асабліва яго малюнкі прыроды, як мы бачылі вышэй, разгарнаюцца ў падвойным пляне, рэальным і звышрэальным. „У романтичнай поэзіі, правільна зазначае Жырмунскі,—сьвет зьяўляецца нам поэтычна ператвораным і прасьвятлёным. Асноўным прыёмам романтичнага ператварэньня сьвету служыць мэтафора. Таму, з пункту погляду гісторыі стылю, романтизм ёсьць поэтыка мэтафоры“.*

* Поэзия Александра Блока. Петербург, 1922, стар. 41.

З такой агульнай імкнёнасці да метафорычнага стылю вынікае ў романтикаў і нэаромантикаў шырокае ўжыванне сымболяў. „Романтичная поэзія,—азначае Жырмунскі,—у гэтым сэнсе заўжды была поэзіяй сымболяў, існуючыя сымболісты толькі працягваюць поэтычную традыцыю, якая ідзе з глыбіні вякоў“*.

У М. Багдановіча сродкам мастацкага ператварэння сьвету таксама, як у романтикаў і нэаромантикаў, зьяўляецца метафора і сымбаль—характарыныя адзнакі яго поэтычнага стылю. Метафоры ў беларускага поэты вызначаюцца сваёй яркасцю; большаю часткаю гэта анімістычныя метафоры. Вось некаторыя прыклады такой анімізацыі:

- 1) Піха па мяккай траве
Снявокая ноч прахадзіла... (132)
- 2) Ужо імгла над зямлёю лажыцца,
Чорнай рызай усё накрывае... (131)
- 3) Вечар на захадзе ў попель тушыць
Кучу чырвоных кавалкаў вугля... (133)
- 4) Месяц белы заплаканы сьвечыць,
Аглядае бахматыя зоркі,
Цягне з возера срэбныя сечі... (122)

Часам у Багдановіча цэлыя творы прадстаўляюць сабою разгорнутую метафору.

Прыкладам можа быць абмалёўка песьняром зорнага неба:

Улалі з грудзей пана бога,
Парваўшыся, пацеркі зор.
Яны раскаціліся ў небі,
Усыпалі сні прастор
І стуль так маркотна і пілына
На край мой радзімы глядзяць. (173)

Разгарнае поэта ў сваіх творах і цэлы шэраг трапных сымболяў: дыямэнт каштоўны бярэцца, як сымбаль народнай душы (182); другім такім-жа сымблем зьяўляецца жменька збожжа (204); Страцім-лебедзь разрастаецца ў сымбаль гордай індывідуальнасці (108—110) і г. д.

* Поэзія Александра Блока. Петербург, 1922, ст. 62 і 63.

Адначасна з яркасцю вобразаў поэзія Багдановіча вызначаецца вялікім мастацтвам вершаванай тэхнікі; у яго творах ужываюцца рознастайныя мэтры і рытмы, ён дае дасканалыя ўзоры так званых канонічных формаў вершу (сонэт, рондо, пэнтамэтры, трыолет ды інш.)*

Але ўбіраючы на шляху сваіх формальна-мастацкіх шуканняў усе дасягненні сучасных яму эўропэйскіх і славянскіх літаратур, М. Багдановіч не адрываўся ад роднай яму беларускай глебы. У яго творчасці ярка выявілася і плынь мастацкага фольклёрызму: стылізацыя народнай песьні і легенды займае значнае месца ў поэзіі Багдановіча („Мушка-зелянушка“, „Максім і Магдалена“, „Апокрыф“, „Страцім-лебедзь“ і інш.).

Прыёмам і рэалістычнага, нэаромантичнага і фольклёрнага стылю творчасці М. Багдановіча ўліваецца ў агульнае рэчышча нашаніўскае поэзіі: гэтыя прыёмы ў рознай прапорцыі ўласцівы і другім песьняром Беларусі таго часу (Янка Купала, Якуб Колас, Зьмітрок Бядуля ды інш.). Але адначасна ў мастацкіх шуканнях юнака-поэты выявілася і сваё асобнае творчае спэцыфіка, якая ў першую чаргу азначаецца сваяасаблівымі сацыяльнымі абставінамі, у якіх разгарналася жыццё поэты...

Найноўшыя песьняры Беларусі ў большай сваёй частцы паходзяць з класы сялянскай ці пролетарскай; нашыя поэты па сваім паходжэнні належыць да паміжклясавай групы працоўнай інтэлігенцыі. Далей, шмат якія поэты Беларусі, як, напр., Алесь Гарун, Янка Купала, Зьм. Бядуля, Цішка Гартны ды інш., набывалі разьвіццё шляхам самадукацыі; крыніцамі іх натхнення была блізкасць да народнай глебы; ад дачынення з гэтай глебай яны атрымлівалі сваю моц і сілу. Жывучы на ўлоньні прыроды, першыя свае песьні яны складалі ва ўнісон з завываньнем глухога беларускага бору, укалыханыя ціхім шэптам родных ніў, зачараваныя сумнымі, хапаючымі за душу мэлёдыямі родных песьняў... Зусім інакш склаўся жыццёвы лёс М. Багдановіча. Ён атрымлівае сыстэматычную адукацыю, набывае веду чужаземных моў, грунтоўна знаёміцца з творами корыфэяў сусветнай літа-

* Гл. па гэтым пытанні: Дзяржынскі „Максім Багдановіч, як стылізатар беларускага вершу“. „Адраджэньне“, Менск, 1922 г., стар. 204—219.

туры. У якасьці эпиграфаў да сваіх твораў, наш паэта часта падае ў арыгінале выняткі з Дантэ, Гюго, Вэрлена, Гэйне, Пушкіна, Брусава ды інш. Такі шырокі быў літаратурны кругавід М. Багдановіча.

Зусім іншыя, як у большасці беларускіх паэтаў, былі і знадворныя ўмовы яго жыцця. Лёс надта рана, яшчэ ў дзіцячыя гады, адрывае яго ад роднай глебы Беларусі і ставіць яго ў абставіны гарадскога жыцця. М. Багдановіч выхоўваецца спачатку ў Ніжнім-Ноўгарадзе, а потым у Яраслаўлі. Замест сталага, вякамі ўтворанага быту беларускай вёскі, з якой звязана муза большасці беларускіх паэтаў, песьняра акружае стракаты быт буйных гандлёвых цэнтраў Паваложжа; замест аднастайных уражанняў вясковага жыцця, ён з маленства ўспрымае, прасякаецца ўражаннямі кіпучага жыцця гораду з яго нэрвовасцю, шматкалёрнасцю, рухавасцю... У вёсцы, дзе выхоўваўся Янка Купала, Якуб Колас ды іншыя песьняры Беларусі, жыццё цякло павольна, адліўшыся ў пэўныя рамкі, закасыянеўшы ў рамках традыцыі таго, што вякамі складаўся, быту. Як на паверхні соннага ляснага возера, ледзь відаць хвалі гэтага жыцця, ад усяго тут павявала супакоем і цішы, усё скіляла тут да ціхай задуменасці, разважнасці. Атмосфера места зусім іншая. З кінэматографічнай хуткасцю тут адны праявы змяняюцца другімі, віруюць і шумуюць тут хвалі жыцця, душа не паспявае пераабляць усіх знадворных уражанняў, яны коўзаюцца на яе паверхні, адны саступаючы месца другім. У гэткай атмасферы жыў М. Багдановіч, асабліва ў Ніжнім-Ноўгарадзе. Перад ім не адзін раз прайшоў шумны Ніжагародскі кірмаш з яго нэрвовасцю і кіпучасцю. Першыя поэтычныя задумы ў душы М. Багдановіча сьпелі не пад салодкія пералівы беларускага салаўя, а пад аглушаючы шум трамваю, пад штучным сьвятлом газу і электрычнасці замест бледага беларускага месяца.

Рознасьць соцыяльных умоў жыцця спарадзіла ў Максіма Багдановіча і асобнасьць яго літаратурнага кірунку ў параўнаньні з іншымі беларускімі паэтамі.

Пры памянёнай нязнаменсці ўхілаў у бок нэаромантычнага і фольклёрнага стылю, папуючы кірунак у беларускай літаратуры—гэта рэалізм. Беларускія пісьменьнікі і паэты шырокім

памазком маляуюць родную прыроду, жыццё роднае вёскі. Ад гэтых малюнкаў павявае пахам скошанай сенажаці, яны поўны супакою тэй вясковай ідыліі, якую яны адбіваюць сабой.

Іншы характар мае муза М. Багдановіча. Гэта нэрвовая муза гораду, яна ня ведае супакою і цішы, яна ўся—рух і зьменнасьць. У той час, калі беларускія паэты-народнікі шырока ахапляюць жыццё; у той час, калі іх малюнкi падобны да шырокіх палотнаў Рэмбрандта.—Максім Багдановіч дае толькі пабегныя накідкі рачаіснасці, адбівае асобныя яе моманты, якія змяняюцца і ўступаюць сваё месца іншым момантам і ўражанням. Там статыка жыцця, тут—яго дынаміка. Там—пераважна рэалізм, тут у М. Багдановіча—пераважна імпрэсіянізм, фіксаваньне паасобных мімалётных момантаў і ўражанняў.

У зборніку вершаў М. Багдановіча ёсьць асобны аддзел, азагалоўлены—„Нізка вершаў... Места“. Тут паэта рысуе праявы гарадскога жыцця, але не дае шырокіх малюнкаў гэтага жыцця—накіданы толькі пабегныя штрыхі:

Ліхтарыяў сьвет у сіняй вышыні...
— Вітрыны... мора вывесак... як плямы,
Анонсы і плакаты на сьцяне.
Кіпіць патоўп на жорсткім вулак дне!
Сіуюць хлапцы, суюшчыя рэкламы...
Разношчыкі крычаць ля кожнай брамы...
Грук, гоман, гул,—усё ракой імкне.
А далей—за радам кас, лембардаў, банкаў—
Агні вакзалу... павадка хурманкаў...
Віры людзей... сінячы паравоз...
Зялёны семафор... пакгауз... склады...
Заводаў коміны пад чымой нябёс...
О, гораду чароўныя прынады! (164)

Ці вось, напрыклад, другі шэраг гарадзкіх уражанняў:

Ад сьпёкі пышучь дахі і асфальт,
На вуліцы уецца пыл, і грукаціць фурманка;
„Каробушкі“ пие дзіцячы алят,
І надрываецца абрыдлая шарманка.
Мо' на бульвар пайсьці, сесць на далёкай лаўцы,
Хаця-бы крышку часу адпачыць!
Здрамнуць, газету сьвежую купіць
І прычытаць усё да імені выдаўцы? (169)

Гэты прыём фіксаваць мімалётныя ўражанні мястовага жыцця нагадвае ўсім вядомую манеру Бодлера, Вэрхарна ды інш.

Але ня толькі як апісальнік гарадскога жыцця, М. Багдановіч выступае перад намі ў якасці поэты-імпрэсіяністага. Гэта манера творчасці ў яго зьяўляецца пануючай, яна вытрымана ў яго досыць стала.

Калі наш poeta кідае свой погляд на гістарычнае мінулае айчыны, дык ён ніколі не дае нам шырокіх малюнкаў гэтага мінулага. Мы ня знойдзем у яго ніводнага твору, які-б хоць здалёку нагадваў нам Купалаўскае „Над Нёмнам“, дзе дана шырокая панорама гістарычнага беларускага мінулага, ахопленая шмат якіх бакоў. М. Багдановіч і ў гэтай галіне застаецца пэўным сабе. У яго зарысоўцы малюнак мінулага Беларусі разьбіваецца на цэлы шэраг асобных дробных кавалачкаў, ён дае нам асобныя мініатюры, узятыя з гэтага мінулага.

Вось, напрыклад, наш poeta рысуе нам вобраз летапісца-чарняца, які, зачыніўшыся ў манастырскіх мурах, другі год ужо працуе над складаньнем летапісу. Адзіная мэта яго жыцця—перадаць патомкам праз паперу аб роднай зямлі:

Што тут чынілася ў даўныя гады,
Што думалі, чаго бажалі мы тады,
За што змагаліся... (152)

Думкі а значэньні летапісу для патомкаў разгарнаюцца тут у суб'ектыўныя сымбалічныя вобразы: летапіс падобна да гэтай весткі, якую гінуць у моры людзі даюць аб сабе ў лісьце, апушчаным у бутэльку. І вось—

Рыбалкі вылавіць бутэльку, разаб'юць,
І, як трапляецца, быць можа, ў ёй знайдуць
Ліста...
І людзі зьведаюць аб прадзедах сваіх,—
Аб горы, радасьці і аб прыгодах іх,
Каму маліліся, чаго яны шукалі,
Дзе на глыбокім дне іх крыюць мора хвалі... (153)

Да-рэчы сказаць, гэты сымбаль напамінае нам аналёгічны вобраз францускага романтика Альфрэда Дэ-Віні, які ў творы „La bouteille à la mer“ разьвівае параўнаньне чалавечай думкі з бутэлкай, кінутай у мора.

У тым-жа аддзеле вершаў, пад назвай „Старая Беларусь“, poeta даў і другія пабегныя накіды мінулага Беларусі. Вось прад намі абрысоўваецца фігура перапішчыка, які ноч і дзень заняты сваёй працай.

На чыстым аркушы, прад вузенькім вакном,
Прыгожа літары выводзіць ён пяром.
Устаўляючы паміж іх чорнымі радамі
Чырвоную страку; усякімі пьвятамі,
Рознакалёнымі галоўкамі зьвяроў
І птах нявіданых, спліценнем завіткоў
Ён пакрашае скрозь—даволі ёсьць знароўкі—
Свае шматфарбныя застаўкі і канцоўкі,
І загалоўкі ўсе.—няма куды сьпяшыць! (154)

Перапішчык-мастак надта захоплены працэсам сваёй працы; ён не заўважае нічога, што робіцца навакол яго, ён не заўважае, што з усходам сонца ўся прырода ажывае.

Вобразы летапісца і перапішчыка зьмяняюцца вобразамі слупкіх ткачых... Яны адарваны ад родных ніў, ад роднай хаты, і ўзяты на панскі двор, дзе пад прымусам займаюцца тканьнем паясоў на пэрсідзкі лад. За цяжкай аднастайнай працай успамінаюцца ім родныя абставіны. У іх памяці ўсплывае радзімая ніва, хвалі срэбнай рэчкі, цямнеючы бор. Успаміны ўзварушваюць душу паднявольных работніц, і poeta схапляе самы жаласны і драматычны момант, калі ў іх

Тчэ, забыўшыся, рука,
Замест пэрсідзкага узору
Цьвяток радзімы васілька... (156)

Беларускі пясняр, такім чынам, выяўляе здольнасьць інтуіцыйна схопіць і па-мастацку прадставіць нам унутраны бок людзей мінулага: яму даступны перажываньні старажытнага летапісца і перапішчыка, ён умее заглянуць у душу невядомых слупкіх ткачых і ў гэтай душы заўважыць бесьсьвядомыя смутак і журбу па роднаму і далёкаму. Вобразы мінулага праломлены тут скрозь прызму суб'ектыўнага ўсьведамленьня іх поэтай.

Як апісальнік прыроды, М. Багдановіч таксама не дае нам шырокіх пэйзажаў; ён зарысоўвае толькі асобныя штрыхі і, галоўным чынам, іх суб'ектыўнае праламленьне ва ўласнай душы.

Поэта надслухоўвае гул тонкаствольных соснаў у лесе, яму здаецца, што „гэта сумны, маркотны лясун пачынае няголасна граць“, і пясняр сьпяшыцца ў пекным вершы падзяліцца з намі сваім уражаньнем (120). Адзінокае возера, якое калісь акружаў глухі бор, наводзіць поэту на думку, што гэта след лясунна, які зьнік разам з борам, але пакінуў сваё люстэрка-возера, хаваючае ў сваёй глыбіні ўсё, што загінула даўно (121).

Сонная рэчка, на беразе якой над вадой „ціха сьпіць асока ды лаза зьлёная жаліцца, шуміць“, сваёй цішынёй навівае ўражаньне, быццам тут на дне, між цінай, сьпіць вадзянік—і зноў усяго ў дзвюх строфах поэта адбівае сваё суб'ектыўнае ўспрыманьне (123).

Гэтак з кінэматографічнай хуткасьцю ў поэты адны ўражаньні прыроды зьмяняюцца другімі і, ператвораныя ў суб'ектыўныя яго адчуваньні, ствараюць ілюзію, што мы сапраўды знаходзімся ў зачарованым царстве. Апраўдваецца назва, якую poeta дае нізцы вершаў, прысьвечаных беларускай прыродзе.

Уся рэчаіснасьць, такім чынам, у вачох поэты распадаецца на шэраг паасобных момантаў, мігаў, якія ён, як сапраўдны імпрэсіяніст, і зарысоўвае ў сваіх мініатюрах.

Але ўражаньні і адчуваньні рэчаіснасьці наогул вызначаюцца сваім багацьцем, шматкалёнасьцю, пералівам фарбаў, усе тонкія водценні якіх наша слова часта бывае бяссьільна абрысаваць. Адсюль вынікла для імпрэсіянісцкай поэзіі патрэба карыстацца сродкамі суседніх мастацтваў—музыкі і малярства.

М. Багдановіч з захапленьнем цытуе выраз Вэрлена „De la musique avant toute chose“, і ў сваёй творчасьці ён сьцьвярджае даны прынцып: у гэтай творчасьці мы знаходзім выразныя адзнакі поэтыкі, якая набліжаецца да музыкі. У беларускага песьняра часам злучэньне гукаў, самы рытм перадае настрой, тэму вершу. У гэтым стасунку сапраўдны дыямант мастацтва прадстаўляе яго „Завіруха“:

У бубны дахаў вецер б'е,
Грыміць па ім, зьвініць, п'е,
І сьпеў ліецца ўсе мацней:—
Гулянку справіў пан Падвей.

У бубны дахаў вецер б'е,
Грыміць па ім, зьвініць, п'е.
Ўскіпела сьнежнае віно
І белай пенай мкне яно.
У бубны дахаў вецер б'е,
Грыміць па ім, зьвініць, п'е.
Па вулках вее лзікі хмель,
Гудзіць сп'яная мяцель.
У бубны дахаў вецер б'е,
Грыміць па ім, зьвініць, п'е. (167).

Тут самыя гукі і рытм перадаюць тэмп завірухі. Гэты прыём музычнай лірыкі набліжае нашага поэту да Вэрлена, Вэрхарна і асабліва да Бальмонта, які надта часта ўжывае ў вершах сродкі музыкі.

З другога боку, шмат вершаў Багдановіча вызначаецца такой плястычнасьцю і канкрэтнасьцю вобразаў, якая родніць іх з малярствам.

Туман, што паднімаецца над возерам, гэта ня туман, а срэбныя сеці, якія цягну ў вышыню „белы, заплаканы месяц“, і ў якіх русалкі забыталі свае косы (122). Дождж—гэта павуціна, якую снуюць павукі, што жывуць у хмарах (136), і самая хмара фантазіяй поэты ўвасабляецца ў вобразе панурай вялізнай жывёлы, якая марудна па шыры неба праплывае ў дом. Маланка—гэта агністы меч, гром—удары гэтага мяча па жывёле, а дождж—ні што іншае, як халодныя бічы крывы, сьцякаючыя ўніз (125).

Ня цяжка заўважыць, што гэтыя і падобныя да іх вершы М. Багдановіча ў аснове сваёй прадстаўляюць міты. Гэты дар мітатворчасьці ў пэўных адносінах нагадвае прыём Віктара Гюго, якога цытуе ў адным эпіграфе наш poeta, і пра якога Лянсон кажа: „Міт ёсьць істотная форма яго розуму... Кожнае адчуваньне імкнецца ў яго зрабіцца сымболом, кожны сымбаль—разгарнуцца ў міт“.*

Нарэшце па самому складу сваёй думкі, па сваёй філэзофіі М. Багдановіч зьяўляецца тыповым прадстаўніком імпрэсіянізму. Як вядома, кожны літаратурны кірунак мае сваё ідэальнае падставы тую ці іншую філэзофскую сыстэму, бяручы ў сваю аснову яе тэзісы і галоўныя мэты. Францускі клясыцызм зьвязаны, напрыклад, з філэзофіяй Дэкарта, вялікія сыстэмы Шэлінга і Фіхтэ стварылі сабою філэзофск

* Histoire de la littérature française, Paris 1909, p. 1055.

грунт романтизму, развіццё рэалізму ў літаратуры супадае з пазытывізмам у філэзофіі.

Філэзофскай асновай імпрэсіянізму, як даводзіць гэта Оскар Вальцэль*, ёсць тэорыя рэлятывізму, якая асабліва была развіта аўстрыйскім фізыкам Эрнэстам Махам. Для абодвух кірункаў—літаратурнага імпрэсіянізму і філэзофскага рэлятывізму—сталым зьяўляецца толькі ўражаньне, толькі адбітак так званых рэчаў у нашых адчуваньнях. Рэлятывізм і імпрэсіянізм імкнуцца як мага дакладней фіксаваць гэты адбітак—знадворныя ўражаньні, бо імі для гэтых кірункаў вычэрпваецца ўсё існуючае, ніякіх „рэчаў у сабе“ пазаду зьяў няма, як няма ніякіх адвечных ісцін.

Мы ўжо бачылі, якую пераважную ролю ў поэзіі М. Багдановіча граюць адчуваньні зроку і слыху,—але, апроч таго, у сваёй поэзіі ён дае месца нават адчуваньням ніжэйшых пачуццяў. У гэтым стасунку мы знаходзім у яго надта характарны верш „Дзёве сьмерці“. Тут рысуецца сьмерць патрыцыя, адкрыўшага сабе жылы, і сьмерць нейкай Іванавай, якая атруцілася сінільным квасам. Два такія розныя па абставінах факты злучаюцца тут у адзін малюнак з прычыны таго, што палкаму выябражэньню і ў гэтым і ў другім выпадку прадстаўляецца мігдалёвы горкі пах, як дадатковы аксэсуар самагубства. На гэтым адчуваньні грунтуецца тут асоцыяцыя прадстаўленьняў.

Грунтуючыся выключна на адчуваньнях у сваёй поэзіі, М. Багдановіч і ў сваёй філэзофіі зьяўляецца тыповым рэлятывістам. Вышэй за ўсё ён ставіць момант яркага і моцнага ўражаньня. У сваім вершы Палуяну ён гаворыць:

Так свабодна, так ярка пражыць—
Лепшай долі няма на зямлі.
Усё кругом на момэнт асьвятліць
І пагаснуць у цёмнай імгле... (171)

У другім месцы ён дае наказ:

Жывеш ня вечна, чалавек,—
Перажыві-ж у момант век! (188)

* Импрессионизм и экспрессионизм. П. 1922.

Але нямінуым спадарожнікам такой настраёвасьці зьяўляецца скэптыцызм і пэсымізм. Скэптыкам і пэсымістам вельмі часта выступае перад намі і Максім Багдановіч. Здаецца, што ён нават сумняваецца ў каштоўнасьці моцных момантаў і ўражаньняў, якія часам ён так высака ставіць. Тады з яго грудзёў вырываецца скарга: „усё зьнікае... праходзіць, як дым“.

Уся трагэдыя чалавечага жыцьця для яго гэта—пагоня за мыльнымі бурбалкамі: здалёку яны прывабныя, песьцяць вока, але пасля іх у руцэ застаецца адна толькі слата.

У сьветаадчуваньні поэты ёсць некаторыя элементы байронізму, калі разумець апошні ня ў сэнсе гістарычна-культурным, але грамадзка-псыхолёгічным. У гэтым сэнсе, як грамадзка-псыхолёгічная праява, байронізм нямінуха вынікае там, дзе ёсць для гэтага належныя соцыяльныя ўмовы. „Гэта розуманастраёвасьць,—кажа проф. Коган,—заўжды звязана з крызісам пануючай клясы ў больш шырокім сэнсе, з крызісам таго ці іншага сьветапогляду. Гэта плынь чыста інтэлігенцкая. Смутах Байрона—гэта, перш за ўсё, трагэдыя мыслі, трагэдыя людзей, якія, дзякуючы сваёй профэсіі, засуджаны шукаць выйсьця ў межах сьвядомасьці, а ня быцьця. Можна сказаць, кажа далей Коган, што элементы байронізму нямінуць ў сьветаадчуваньні тых клясаў, якія ня ўдзельнічаюць непасрэдна ў вытворчасьці. Кожная зьмена, выкліканая законамерным развіццём тэхнікі і грамадзкіх адносін, застае зьнянацку сьвядомасьць, якая адарвалася ад быцьця, ня помніць сваёй матэрыяльнай крыніцы“*.

Марксыцкая крытыка, такім чынам, правільна разглядае байронізм, як крызіс мыслі, які вынікае на падставе крызісу грамадзкага. Характарнымі адзнакамі данага крызісу ў галіне інтэлектуальнай, на думку проф. Розанава, зьяўляюцца тры мотывы: нялад чалавека з самім сабою, нялад яго з грамадствам, і, нарэшце, нялад яго з агульным сьветапарадкам.

На ліры М. Багдановіча моцна гучаць гэтыя хваравітыя энкі няладу ўнутранага, соцыяльнага і філэзофскага.

* Байрон. 1824—1924. „Светоч“. М.-Л. 1924, стар. 16.

Праз усю творчасць беларускага паэты, папершае, чырвонай пасмай, як мы бачылі вышэй, праходзіць мотыў няладу паміж вострым разумовым аналізам і пачуццёвым захапленнем. Халодны скептыцызм думальніка і энтузіязм паэты — вось тыя два полюсы, між якімі хістаюцца чароўныя вершы беларускага песьняра хараства. З аднаго боку, чыста разумовы пэсымізм, мыслі на тэму „суета сует, всяческая суета“, і, з другога боку, шчырае эмоцыянальнае захапленне пекнатой прыроды, прыгаством душы чалавека ў некаторых момантах яе перажыванняў, як, напр., вобраз Мадонны ў творы „Вэроніка“. Сам паэта хваравіта адчуваў сваю дваістасьць, ён сам сьведчыць, што душа яго ня ведала супакою:

Грудзі ніюць, цела вяне,
А спачыць няможна мне:
Думкі з розуму льюцца,
Пачуццё з душы бяжыць. (184)

У такіх простых словах паэта вылівае сумную скаргу на сваю душэўную дваістасьць. Сам ня ведаўшы душэўнай гармоніі, ён дае наказ другім імкнуцца да яе. Ён кажа:

Жыві і пільнасьці шукай,
Аб шыраце духоўнай дбай. (188)

Нялад з людзьмі, навакольным грамадствам царскай Расіі таксама ярка выяўлены ў М. Багдановіча. У яго нярэдка вырываюцца горкія ноткі расчараваньня і сумненьня адносна людзей. Ён лічыць патрэбным напамінь песьняру гэтую сумную праўду:

Ведай, брат маляды, што ў грудзях у людзей
Сэрцы павёрдныя, бышам з каменя.
Разаб'енна аб іх слабы верш заўсягды,
Ня збудзіўшы сьвятога сумленьня... (193)

Паэта, прасякнуты высокімі ідэаламі нацыянальнага і сацыяльнага вызваленьня айчыны, але ў яго душу закрадаецца мрачная думка аб тым, ці здужае яго пакаленьне выканаць гэтую гістарычную місію; ён зьвяртаецца да беларускага грамадства з горкім запытаньнем:

Таварышы-браццыя! Калі наша родзіна-маць
У змаганьні з нядоляй патраціць апошнія сілы,
Ці хваце нам духу ў час гэты жыцьцё ей аддаць,
Бяз скаргі легчы ў магілы?

У другім сваім вядомым вершы „О, краю мой родны!“ нарысаваньні трагічны малюнак сацыяльнага заняпаду Беларусі, малюнак гора, якое ў яго часы шырокай хваляй затапляла родныя гоні, Багдановіч ставіць усё тое-ж пытаньне, поўнае безнадзейнасьці і балючага сумненьня ў людзях:

Браццыя! Ці зможам грамадзкае гора?
Браццыя! Ці хваце нам сілы? (175)

Ад гэтага сумнага няладу з рачаіснасьцю М. Багдановіч шукае паратунку ў галіне мінулага і ў галіне мары. У сваіх тэрцынах беларускі паэта ярка вылівае сваё замілаваньне да мінулага, кажучы:

Ёсьць чары ў забытым, старадаўным;
Прывіта нам сталяццяў пыл страхнуць,
І жыць мінулым — гэтак мудрым, слаўным, —
Мы любім час далекі ўспамінуць.
Мы сквапна цягнемся к старым поэтам,
Каб хоць душой у прошлым патануць... (210)

Добра ведаў таксама песьняр і панаваньне над сабой усемагутнай мары, гэты асобны стан, калі, асабліва пад уплывам сьлягдзеньня блакітнай вышыні неба,

У душы адрасыце пара крыл, —
Узьляціць яна ў сінюю вышу
І ў струях яе змые свой пыл.
Там ні трэба ні шчасьця, ні ласкі,
Там няма ні нуды, ні клопот,
Ты — царэвіч цудоўнае казкі,
Гэта хмара — дыван-самалёт! (142)

Нарэшце элементы філэзофскіх разваг таксама выяўлены ў творчасці Багдановіча. Яго „Вянок“, уласьціва кажучы, прадстаўляе сабой досыць зграбную і цэльную сыстэму думак, дзе адна за адной разбураюцца ілюзіі чалавечага жыцьця.

З людзей некаторыя імкнуцца яшчэ знайсці спакой у рэлігіі, ускладаюць свае надзеі на неба, чакаючы адтуль дапамогі і падтрыманьня. Беларускі песьняр паказвае нам усю ілюзорнасьць гэтых надзей. У вершы „Ян і маці“ ён дае нам трагічны малюнак: маці моліцца за свайго хворага

сына, паставіўшы свечку перад абразамі, але, на думку поэты, дарэмныя гэтыя надзеі і модлы:

Свечка сьвеціць, свечка зьіае, свечка дагарае.
І ў панурай, цеснай хаце хлопца памірае.

Побач з гэтым, у філэзофскім сьветаадчуваньні поэты ёсьць і іншыя бакі ўжо хваравітага скэптыцызму, які прабуе паказаць нікчэмнасьць розных праяў чалавечага жыцьця.

Шмат ёсьць людзей, для якіх каханьне—прыгажэйшая кветка жыцьця, але poeta халодным нажом аналізу часам зрывае п'ялёсткі і з гэтай кветкі; ён паказвае, што і ў каханьні цяжка знайсці родную душу, што і ў гэтых перажываньнях цяжка пазбыцца адзіноты; спачатку поэтычныя клятвы „да сьмерці ядынае меці каханьне“, але потым суровая проза жыцьця зьвішчае гэтыя клятвы; потым разыходжаньне:

На іншыя сьцежкі жыцьця нас зьвартэе,
Па сваёму кожны свой век пражывае,
У кожнага неба і сонца свае,
Супольнай-жа праўды крыніца ня б'е... (213)

Іншых вабіць да сябе ціхі прытулак сямейнага шчасьця, але poeta не захапляецца і гэтай ілюзіяй; пекнае знадворку сямейнае жыцьцё ўнутры мае ў сабе часам шмат нікчэмнасьці і жыцьцёвага бруду; адсюль вынікае мэфістофэльская гіронія яго „Гутаркі з паненкамі“ (195).

Нарэшце вышэйшая асалода і ўкраса жыцьця—мастацтва. Роматыкі лічылі, што poeta—гэта прарок, вышэйшы жрэц, у грудзях якога гарыць вышэйшы, нябескі агонь. Максім Багдановіч разбурае і гэтую роматычную канцэпцыю мастацтва; ён паказвае, што дар „пекна сьпяваць“ уласьцівы і ніжэйшым жывёлам (196).

Так, і рэлігійная вера, і пачуцьцё каханьня, і сямейнае жыцьцё, і нават мастацкая творчасьць,—усё гэта праходзіць перад судом халоднага і ўсёразбураючага розуму поэты. Над жыцьцёвымі зьявамі распасьцірае ў яго свае мрачныя скрыдлы царыца-сьмерць. Poeta зазначае: „Усё зьнікае, праходзіць, як дым“. У другім месцы ён кажа:

Шмат у нашым жыцьці ёсьць дарог,
А вядуць яны ўсё да магілы.
І бяз ясных надзей, бяз трывог,
Загубіўшы апошнія сілы,
Мы сайдзёмся, спаткаемся там
І спытаем сябе: для чаго мы
Па далёкіх і розных пуцях
Адзінока й шлі ў край невядомы?
І чаму пасыняшаліся так,
Напружаючы ўсё свае сілы,
Калі ціха паўзучы чарвяк
Усё-ж дагнаў нас ля самай магілы? (201)

Перад тварам сьмерці марнее нават пекнасьць напружнага і шырокага жыцьця, і да свайго тэстамэнту—жыць, шукаць цэльнасьці і дбаць аб шыраце духоўнай—poeta не прамінуў дадаць свае „memento mori“; ён кажа:

І ў напружэньні паўнаты
Свайго шырокага жыцьця
Бяз болю, ціха зойдзеш ты
У краіну забыцця... (188)

У другім вершы думка аб сьмерці злучаецца ў Багдановіча з думкай а роднай краіне. Ён цешыць сябе марай:

Ня будзеш паякая ты сыну
Свайму, зямля.
Там хоць у гліне, хоць у брудзе,
Там пад зямлёй,
Найдуць мае слабыя грудзі
Сабе спакой... (185)

Гэтак нават з думкай аб любай айчыне злучаецца ў М. Багдановіча філэзофія нірваны, нябыцьця.

Думка аб сьмерці асабліва часта ахапляла хворага целам, і, паводле яго ўласнага прызнаньня, хворага душой беларускага поэту (185).

У адносінах да сьмерці магчымы тры становішчы: магчыма філэзофскае прымірэнне з ёй, супакаеньне ў думцы, што хоць усё індывідуальнае гіне, але агульнае—прырода і жыцьцё—адвечны. Такія адносіны да сьмерці мы знаходзім, напрыклад, у Пушкіна, які знаходзіў прымірэнне са сьмерцю ў думцы, што „у гробового входу младая будет жизнь играть, и равнодушная природа красотою вечною сиять“.

Ён-жа ў вусны Ленскага ўкладае гэтыя вядомыя словы,
якія дышуць глыбокай бадзёрасцю і жыццёрадасцю:

Все благо: бдения и сна
Приходит час определенный.
Благословен и день забот,
Благословен и тьма приход.

З другога боку, у сувязі з думкай аб сьмерці магчыма філэзофская трывога духа, паколькі сьмерць надае дысбалансу ў агульную гармонію сьветабудовы. І нарэшце, сьмерць можа спараджаць лірычны смутак і лірычную журбу, паколькі яна пагражае нашаму індывідуальнаму існаваньню. Такі смутак і журбу мы знаходзім і ў М. Багдановіча, які гаворыць:

Ня кувай ты, шэрая зязюля,
Сумным гукам у бары.
Мо' і скажаш, што я жыці буду,
Але лепш не гавары.
Бо ня тое сьведчыць мае сэрца,
Грудзі хворыя мае;
Боль у іх мне душу агартае,
Думцы голас надае.
Кажэ, што надоўга пажыву я,
Што загіну без пары...
Прыляці-ж тады ты на магілу,
Закувай, як у бары. (148)

Але ў духоўнай постаці беларускага песьняра, апроч сумнага пэсымістага, выяўляўся часам і другі бок—бадзёрасьці і ўзьнятасьці. Адсюль у творчасьці поэты чуюцца ня толькі сумныя мэлёдыі хаўтурнага „gequiem“, але часам моцна гучаць і настроі барацьбы, ўзьнятасьці. Яму належыць гэты бадзёры заклік:

Рушымся, браццыя, хутчэй
У бой з жыццём, пакідаючы жак;
Крыкі пужлівых людзей
Ня стрываюць хай бітвы размах...
Прочі цячэньня вады
Зможа толькі жывое наплывь,
Хвалі-ж ракі заўсягды
Тое цягнуць, што скончыла жыць. (179)

Так барацьба, на думку поэты, ёсьць істотная адзнака жыцця; дзе яе няма, там гніль, супакой магілы. Барацьба каштоўна ня толькі з боку біялёгічнага; яна каштоўна і з боку соцыяльнага, яна паважна сваімі вынікамі: можа прынесці плён перамогі над злом, „пэрлаў горы“. Вось чаму poeta з любасьцю вітае гэту стыхію барацьбы.

Устань, навальніца, мкні навола,
Узый, вепер, з ёю заадно!
У віхры уляціць палова,
Пакіне чыстае зярыно.
Удар, цыклон, удар на мора,
Цаауй яго ў глухое дно,
Усплясьні ваду—і пэрлаў горы
На бераг выкіне яго. (181)

Пясьняр у другім месцы заклікае пасьледваць прыкладу дзядоў, якія ўмелі змагацца з прыродай; іх душылі абшары лясоў, а яны агнём церабілі пушчы, і цяпер „на попелі буйна ўзрасьлі каласы“. На думку поэты, трэба:

З гэтых дзёдаў саворых прыклад нам-бы ўзяць, —
Ня хіліцца з бяды, ня пужацца агня,
Бо мы толькі тады дакачэма дня,
Калі нас не здалее змаганьне зьякаць... (180)

І poeta бадзёра верыць, што гэты радасны дзень надыйдзе, што айчына адбудзіцца ад сну.

Ня згасла сонца! Сонца гляне,
Усіх падыйме ада сна.
Ён, гэты дзень, яшчэ настане, —
І ачуіне старана!
Я пад не зімовай маскай, —
Пад сынегам—бачу твар вясны,
І все верш мой дзіўнай казкай,
І ясны ён, як зорак сні... (177)

Поета моцна верыць, што народ хавае ў сябе потэнцыяльна вялізныя сілы, якія толькі чакаюць свайго выяўленьня. Гэтую веру пясьняр выразіў у пекнай форме сонэту, ахвяраванага А. Пагодзіну (204).

Акрылены такімі магутнымі настроямі барацьбы і веры ў бацькаўшчыну, М. Багдановіч стварае сваю чароўную

легенду „Страцім-Лебедзь“, у якой ужо гучаць настроі бога-змаганьня. У гэтым творы на фоне біблейнай легенды а патопе даецца сымбалічны вобраз магутнай істоты, якая ня хоча скарыцца перад боскай воляй: для яе сьмерць лепш, чым няволя, згіненьне-вышэй пакоры... Па загаду бога ў каўчэг Ноя, каб выратаваць сябе ад птопу, сыцяюцца ўсе жывёлы і птушкі:

Птахі ў небе сталі лётаюць,
Енчаць жаласна, ад нуды крычаць,
Выглядаюць стуль прытулчкі...

Адзін толькі горды Страцім-лебедзь ня хоча скарыцца перад агульным лёсам:

Страцім-лебедзь—горды, моцны птах.
Узмахне крылом—бышам бор шуміць.
Узмахне другім—як мяцель гудзіць... (109)

Страцім-лебедзь—гэта як-бы сымбалічны вобраз самога поэты. І сам poeta прадстаўляў сабой магутную індывідуальнасьць з настроймі барацьбы і пратэсту. Але няспрыяльныя сацыяльныя абставіны не далі магчымасьці раскрыцца ва ўсёй моцы гэтай індывідуальнасьці.

Другі сымбалічны вобраз перажываньняў поэты даны ў пекным вершы „Астры“: у шэрую восень пекныя астры марылі і чакалі вясны, але іх марам ня суджана было зьдзейсьніцца:

А ранак спаткаў іх халодным дажджом,
І вепер стагнаў у саду за кустом,
І ўбачылі астры, што ўкруг іх—турма.
Убачылі астры, што жыць ім—дарма.
І умерлі яны. Але тут як на сьмех
Паднялася сонца, палуючы ўсіх... (215)

Так і poeta асуджан быў жыць у шэрым тумане нацыянальнага і сацыяльнага ўціску, і навакол яго была турма—турма царскай Расіі, і ён, як на сьмех, толькі ўжо на самым сходзе сваіх дзён убачыў вялікае сонца рэвалюцыі.

Інтэлігент па пахаджэньні, адарваны ад вытворчых і працоўных мас, Максім Багдановіч асабліва паддаўся адмоўным уплывам сучаснай яму няспрыяльнай рэчаіснасьці. Адсюль вынік—яго пэсымізм і хваравітая дваістасьць.

Другой спадчынай сацыяльных абставін, апроч пэсымізму, зьявіўся эстэтызм поэты.

У сваім прозаічным творы „Апокрыф“ песьняр выступае перад намі ў якасьці прыхільніка тэорыі „мастацтва дзеля мастацтва“. На яго думку, патрэбна ўсё тое, што абслугоўвае матэрыяльныя інтарэсы людзей, мае ўтылітарную вартасьць. Але значна вышэй за ўсё гэта пекната, хараство: „Добра быць коласам; але шчасліў той, каму давялося быць васільком, бо нашто каласы, калі няма васількоў“.

Плеханаў правільна зазначае, што „нахіл мастакоў і людзей, якія жыва цікавяцца мастацкай творчасьцю, да мастацтва дзеля мастацтва, вынікае на грунце безнадзейнага няладу з навакольнай іх грамадзкай асярэдзінай“. Эстэтызм Багдановіча гэта ёсьць скрутак гэтага няладу.

Так, у творчасьці беларускага песьняра мы знаходзім значныя цені, але з гэтымі цэнямі злучаецца і сьвятло: глыбіня думкі, якая выяўлена ў сапраўды мастацкай форме.